

2. Бігеца В. М. Падрыхтоўка бібліятэчнага спецыяліста для работы з дзецьмі // Роль бібліотек и информации в устойчивом развитии общества: Материалы Межд. науч. — практ. конф., Минск, 25-27 окт. 2005 г. Мн., 2006. С. 23-27.
3. Клімянкова Н. У. Фарміраванне камунікатыўнай кампетэнтнасці будучых бібліятэкараў // Псіхалага-педагагічныя і арганізацыйныя асновы ідэалагічнай работы са студэнцкай моладдзю. Міжвуз. навук. канф. (22-23 лютага 2005 г.) Мн., 2006. С. 146-151.
4. Липский И. А. Социальная педагогика. Методологический анализ: Учебное пособие / М., 2004.
5. Мотульский Р. С. Библиотека как социальный институт. Мн., 2002.
6. Паўлава С. А. Абслугоўванне карыстальнікаў бібліятэк з фізічнымі і псіхалагічнымі недахопамі // Бібліятэчны свет. 2000. № 1. С. 14-16

Klimenkova N. V.

SOCIAL-CULTURAL ACTIVITY OF LIBRARIES AS THE OBJECT OF STUDY

Definition of conceptual approaches towards social-cultural and social-pedagogic activity of libraries and its staff provisioning in the Republic of Belarus presumes profound and multi-aspect study of the influence of information development in the society and social-cultural integration within interaction of libraries with users, that need support, rehabilitation and social adaptation. The necessity in understanding of the mechanisms of interaction of libraries with social-cultural environment, discovering specific forms of social-pedagogic activity in terms of information development within libraries presumes the development of a corresponding research program, which resulted in the content formation of the 1st stage of research, held by the Chair of Management of Information and Document Environment of the Belarusian State University of Culture and Arts.

РОЛЯ БІБЛІЯТЭК У САЦЫЯЛІЗАЦЫІ ПАДЛЕТКАЎ

Марозава І. А.,
аспірантка Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў

Аб тым, наколькі значная тая ці іншая праблема, сведчыць увага да яе грамадскасі і навуковай супольнасці. У адпаведнасці з гэтым крытэрыем можна казаць, што праблема сацыялізацыі — адна з найважнейшых, бо да яе звяртаюцца філосафы (Дж. Г. Мід, Т. І. Адуло), культурологі (М. Мід), псіхологі (Л. С. Выгоцкі, І. С. Кон), сацыёлагі (Я. П. Сапелкін, А. С. Запясоцкі), педагогі (А. У. Мудрык, М. У. Салтыкова-Валковіч). Актыўна яна распрацоўваецца і ў бібліятэказнаўстве навукоўцамі Ю. П. Меленцэвай, Е. Ю. Рабушавай, Ю. М. Дрэшэр, В. А. Барадзіной, В. М. Рабышавым і інш.

Сваю значнасць пытанні сацыялізацыі набываюць у сувязі з праблемай станаўлення падрастаючага пакалення. У падлеткавым узросце дзіця актыўна засвойвае веды, гістарычны вопыт грамадства, у якім жыве, сталее і пачынае актыўна ўключацца ў сацыяльнае жыццё, спрабаваць самарэалізоўвацца.

Паняцце сацыялізацыі ў розных навуках вызначаецца па-рознаму. Бібліятэказнаўцам бліжэй педагагічны аспект азначэння сацыялізацыі. Так, у Канцэпцыі выхавання дзяцей і навучэнцкай моладзі ў Рэспубліцы Беларусь (1999 г.) гэтае паняцце вызначаецца як «засваенне выхаванцам каштоўнасцей, норм, устаноў, узораў паводзін, якія існуюць у дадзеным грамадстве, сацыяльнай групе, узнаўленне ім сацыяльных сувязей і вопыту ў паўсядзённым жыцці і выпрацоўка разам з дарослымі ўласных каштоўнасчых арыентацый» [2, с.109].

Працэс сацыялізацыі ўключае чатыры складаючыя: стыхійную сацыялізацыю чалавека ва ўзаемадзеянні і пад уплывам аб'ектыўных абставін жыцця грамадства; адносна накіроўваемую сацыялізацыю, калі дзяржава прадпрымае меры для вырашэння сваіх задач, якія аб'ектыўна ўплываюць на жыццёвы шлях чалавека; адносна сацыяльна кантралюемую сацыялізацыю, пры якой грамадствам і дзяржавай ствараюцца ўмовы для развіцця асобы; самазмяненне чалавека.

Гэта сведчыць аб тым, што катэгорыя «сацыялізацыя» шырэй, чым катэгорыя «выхаванне», якое характарызуе планамернасць і мэтанакіраванасць. Сацыялізацыя ў адрозненне ад выхавання ўключае і мэтанакіраванае, і стыхійнае ўздзеянне на чалавека, а таксама самаразвіццё асобы.

Бібліятэка як сацыяльны інстытут мае шырокія магчымасці для садзейнічання працэсу сацыялізацыі падлеткаў. Гэты факт адзначаюць бібліятэказнаўцы Ю. П. Меленцьева, В. М. Рабышаў, Е. Ю. Рабушава. В. М. Рабышаў падкрэслівае, што сацыякультурны асяродак — такая ж сфера сацыялізацыі асобы, як і іншыя (сям'я, адукацыйныя ўстановы, сродкі масавай інфармацыі), якія павінны разглядацца ў сваёй спецыфіцы [4, с.28].

Выдзяляюць тры сферы, у якіх перш за ўсё адбываецца станаўленне асобы чалавека: дзейнасць, зносіны і самасвядомасць. Агульнай характарыстыкай усіх трох сфер з'яўляецца працэс пашырэння, памнажэння сацыяльных сувязей індывіда са знешнім асяроддзем. У бібліятэцы працэс сацыялізацыі асобы падлетка адбываецца шляхам уключэння яго ва ўсе тры сферы.

Менавіта ў бібліятэцы станаўленне асобы падлетка, яго сацыялізацыя адбываецца пасродкам чытацкай дзейнасці. В. А. Барадзіна адзначае, што чытацкая дзейнасць — адзін са спосабаў быцця чалавека, псіхалагічная сутнасць якой заключаецца ў каштоўнасна-арыентацыйным, пазнавальна-камунікатывым і эмацыянальна-эстэтычным успрыманні, пазнанні, перажыванні, ацэньванні рэальнага або прыдуманнага свету рэчаў, людзей, падзей, ідэй, пачуццяў, апісаных у тэксце. Чытач пазнае, праламляе ў сваёй свядомасці, а затым выкарыстоўвае атрыманае ў іншых відах жыццядзейнасці. Вядомая бібліятэказаўца І. Ціхамірава, пішучы аб рэкрэацыйным творчым чытанні, адзначае, што ўвесь спектр духоўнага жыцця чытача прыводзіцца ў актыўны стан: памяць і думкі, уяўленне і эмоцыі, самасвядомасць і ўваходжанне ва ўнутраны свет іншага чалавека. Гэта не простае адлюстраванне слова пісьменніка ў свядомасці чытача, а стварэнне новых зрокавых і гукавых вобразаў, асацыяцый, эмацыянальных рэакцый, вывадаў [5, с.29]. Бібліятэка ў працэсе абслугоўвання мае магчымасць арганізаваць, стымуляваць, развіваць чытацкую дзейнасць падлеткаў.

Сацыялізацыя адбываецца ў зносінах — той сферы, якая мае першараднае значэнне для падлеткаў. У зносінах з ровеснікамі і дарослымі падлетак набывае веды і вопыт сацыяльных адносін, норм паводзін і каштоўнасцей у розных сацыяльных трупях.

Самасвядомасць падлетка як сфера, у якой адбываецца яго развіццё, у вялікай ступені вызначаецца яго чытацкай самасвядомасцю, якая з'яўляецца вышэйшай формай адлюстравання чытацкай рэчаіснасці, чытацкага свету пасродкам пазнання, перажывання і адносін. Змест чытацкай свядомасці складае сістэма поглядаў, ідэй, уяўленняў, ведаў, эмоцый і інш. Яны ўзнікаюць на аснове ўласнага чытацкага вопыту і ўзаемадзеяння з іншымі чытачамі.

Такім чынам, у бібліятэцы маюцца ўсе магчымасці для развіцця чытацкай дзейнасці, чытацкай самасвядомасці і зносін паміж чытачамі-падлеткамі. У выніку фарміруецца чытацкая кампетэннасць падлетка, якая непасрэдным чынам уплывае на яго сацыяльную сталасць.

Расійская навукоўца Ю. М. Дрэшэр справядліва сцвярджае, што чытанне як канал атрымання інфармацыі найлепшым чынам адпавядае сацыялізацыі асобы. Яна піша, што чытанне выступае як моцны каталізатар актыўнай, творчай, асэнсаванай дзейнасці, як фактар і сродак уключэння асобы ў сацыяльныя працэсы. Такім чынам, чытацкая дзейнасць дапамагае асобе рэалізаваць свае грамадскія функцыі — стаць успрыемнікам існуючых грамадскіх адносін, матэрыяльнай і духоўнай культуры і суб'ектам іх развіцця ў будучым [1, с.36].

Міжасобасныя зносіны з'яўляюцца вельмі важнай катэгорыяй у бібліятэчнай тэорыі і практыцы, бо менавіта такія іх асаблівасці, як дыялагічнасць, арыентаванасць на асобу, становяцца вызначальнымі пры ўзаемадзеянні з падлеткамі ва ўмовах бібліятэк, якія абслугоўваюць дзяцей.

У бібліятэках міжасобасныя зносіны непарыўна звязаны з пэўнымі формамі і метадамі бібліятэчнай работы. С. Г. Матліна, калі ўказвае на негатыўныя бакі дыферэнцыяцыі, гаворыць і аб дыферэнцыяцыі зносін з чытачамі, якая, на яе думку, скоўваецца жорсткім падзелам форм на масавыя, групавыя, індывідуальныя, напрамкаў работы — на ідэйна-палітычныя, працоўныя, маральныя і г. д. [3, с. 49-50]. Але аформленасць не перашкаджае натуральнасці міжасобасных зносін, творчасці ў дыялагавым узаемадзеянні паміж бібліятэкарам і падлеткам. Высокі ўзровень майстэрства бібліятэкара дазваляе ўключыць міжасобасныя зносіны ў пэўныя формы бібліятэчнай работы так, каб надаць ім змястоўнасць, аказаць пазітыўны ўплыў на асобу падлетка, арганічна спалучыць прафесійныя мэты, умненні, сродкі з жывым інтарэсам да асобы падлетка.

Найбольшы патэнцыял міжасобасных зносін паміж бібліятэкарам і падлеткам праяўляецца ў індывідуальных формах работы і, перш за ўсё, у гутарках: рэкамендацыйных, установачных, гутарках аб прачытаным. Так званыя рэкамендацыйныя эфекты і разнастайныя метады ў рэкамендацыйнай гутарцы прызначаны не для аказання маніпулятыўнага ўплыву на асобу падлетка, а для раскрыцця разнастайнасці свету прыроды і людзей.

Індывідуальныя формы абслугоўвання бібліятэкару важна пераўтвараць у адзіны непарыўны педагагічны працэс: пачынаючы з рэкамендацыйнай гутаркі аб кнізе бібліятэкар абавязкова павінен даведацца, які адб'ітак зрабіла гэта кніга ў сэрцы і розуме падлетка, што выяўляецца ў гутарцы аб прачытаным. Пры выбары любой формы групавога ці масавага абслугоўвання, традыцыйнай ці інавацыйнай, бібліятэкару важна прыўнесці ў яе элемент гульні. Гэта — дзейсны метады актывізацыі дзяцей, у тым ліку падлеткаў.

Пры бібліятэчным абслугоўванні неабходна заўсёды трымаць у свядомасці так званую формулу «чатырохэлементнага» выбару. У адпаведнасці з ёй бібліятэкар павінен, па-першае, ведаць змест кнігі і яе чытацкае прызначэнне; па-другое, вызначыць мэту абслугоўвання; па-трэцяе, ведаць індывідуальна-псіхалагічныя асаблівасці чытачоў, тыповыя характарыстыкі чытацкай групы; па-чацвёртае, вызначыць форму абслугоўвання. Чытацкая кампетэнтнасць бібліятэкара, пастаноўка мэты з арыентацыяй на педагагічнае ўзаемадзеянне з падлеткам, веданне яго ўзроставых асаблівасцей і чытацкіх інтарэсаў зробіць міжасобасныя зносіны з ім змястоўнымі і прыемнымі.

У сістэме «чытач — чытач» падлеткі аддаюць перавагу міжасобасным зносінам з ровеснікамі. У дзелявых, таварыскіх, сяброўскіх зносінах адбываецца станаўленне асобы падлетка, вызначаюцца яго паводзіны ў грамадстве.

Міжасобасныя зносіны паміж чытачамі могуць ажыццяўляцца як па-за межамі, так і ў межах пэўных форм бібліятэчнага абслугоўвання. Яны магчымы пры групавых формах работы і пры падрыхтоўцы масавых мерапрыемстваў. Шматлікія групавыя формы бібліятэчнага абслугоўвання: дыялогі-дыспуты, абмеркаванні кніг, дыскусіі і г. д. — асабліва спрыяюць узнікненню міжасобасных зносін у бібліятэцы. Добра наладжваюцца зносіны і пры падрыхтоўцы масавых мерапрыемстваў (канферэнцый, вечарын і г. д.) па самых розных тэмах.

Патрэбнасцям падлеткаў у зносінах найбольш адпавядаюць клубы і аматарскія аб'яднанні, удзельнікі якіх самі рыхтуюць паседжанні, мерапрыемствы і ўдзельнічаюць у іх. У такіх клубах і аб'яднаннях паступова ствараецца асобая атмасфера, якая садзейнічае ўзнікненню даверу паміж падлеткамі, іх раскрыццю і самазацвярдзенню.

Магчымасць арганізацыі міжасобасных зносін накіраваны ў практыку і змесце зносін развіваючы патэнцыял надае бібліятэкам, якія абслугоўваюць дзяцей, значнасць і ўнікальнасць у шэрагу іншых адукацыйных і выхаваўчых устаноў. Можна вылучыць фактары, якія ўплываюць на развіццё і эфектыўнасць міжасобасных зносін падлеткаў ва ўмовах бібліятэкі. Па-першае, гэта прафесійныя, асабістыя, камунікатыўныя якасці бібліятэкара, які выступае ініцыятарам міжасобасных зносін; па-другое, мера яго скіраванасці на гуманістычны падыход у бібліятэчнай рабоце. Па-трэцяе, творчасць бібліятэкара ў выкарыстанні форм і метадаў бібліятэчнага абслугоўвання. Такім фактарам выступае наяўнасць асаблівай атмасферы, якая спрыяе ўсталяванню міжасобасных зносін, жаданню падлеткаў уступаць ў міжасобасныя зносіны ў бібліятэцы.

Такім чынам, праблема сацыялізацыі з'яўляецца актуальнай у бібліятэчнай тэорыі і практыцы. Найбольш адпавядае мэтам і задачам бібліятэчнай дзейнасці ў абслугоўванні падлеткаў падыход да сацыялізацыі з педагагічных пазіцый. Пры гэтым трэба ўлічваць, што паняцце «сацыялізацыя» значна шырэй, чым паняцце «выхаванне».

Найважнейшай каштоўнасцю ў падлеткавым узросце для дзіцяці з'яўляецца міжасобасныя зносіны, якія ва ўмовах бібліятэкі адбываюцца паміж падлеткамі і бібліятэкарам, паміж падлеткамі і іншымі чытачамі — дарослымі і ровеснікамі. Міжасобасныя зносіны рэалізуюцца ў межах масавых, групавых, індывідуальных форм бібліятэчнага абслугоўвання. Прыярытэт належыць індывідуальным формам бібліятэчнай работы, у якіх максімальна праяўляюцца такія характарыстыкі міжасобасных зносін, як дыялагічнасць, арыентаванасць на асобу, пры якой унутраны свет аднаго чалавека раскрываецца для другога.

Менавіта праз міжасобасныя зносіны ў бібліятэцы маецца магчымасць садзейнічаць чытацкаму развіццю падлетка, фарміраванню яго самасвядомасці. Веды, каштоўнасці, нормы сацыяльных адносін, вопыт пакаленняў, адлюстраваныя ў творах друку, засвойваюцца падлеткам, дапамагаюць яму паспяхова адаптавацца ў грамадстве і пераўтварацца ў актыўнага, творчага суб'екта.

ЛІТАРАТУРА

1. Дрешер Ю. Н. Некоторые аспекты социальной роли литературы и механизмы психологического воздействия текста на личность. Современный взгляд на культуру чтения // Научные и технические библиотеки. 2004. № 8. С. 31-44.
2. Концепция воспитания детей и учащейся молодежи в Республике Беларусь // Развіццё нацыянальнай сістэмы адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь. Мінск, 2005. С. 88-109.
3. Матлина С. Г. Библиотечное обслуживание как диалог // Библиотечноеведение. 1990. № 6. С. 43-51.
4. Рябышев В. Н. Внедрение активных досуговых форм в деятельность библиотек — важнейшее условие становления личности подростка // Молодёжь и книга: Тезисы докл. и сообщений (научно-практич. конференция 30 окт. 1996 г.). Улан-Удэ, 1996. С. 27-29.
5. Тихомирова И. Сущность, модели и искусство чтения. Размышляя о прочитанном // Библиотечное дело. 2004. № 5. С. 27-29.

Morozova I. A.

THE ROLE OF LIBRARIES IN SOCIALIZATION OF TEENAGERS

The library has a great influence on socialization of teenagers by means of forms and methods of library service. It influences development of personality in three directions: reading activity, reading self-consciousness and reading communication. The contents of article will be useful for teachers of high educational establishments, secondary educational establishments and librarians.

ВОЗМОЖНОСТИ ИСКУССТВА В СИСТЕМЕ РАЗВИТИЯ ХУДОЖЕСТВЕННО-ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ ЛИЧНОСТИ

Никитёнок Н. А.,

аспирантка кафедры педагогики Белорусского государственного педагогического университета им. М. Танка

«Искусство — ложь; но эта ложь учит нас находить истину», — писал П. Пикассо. И именно этот творческий поиск истины ведёт к созиданию личности, обретению человеком своего «Я» через познание «Я» других. Искусство — особая форма общественного сознания и человеческой деятельности, представляющая собой отражение действительности в художественных образах. «Искусство существует как система отдельных его видов: архитектура, декоративно-прикладное искусство, скульптура, живопись, графика, художественная фотография, литература, музыка, хореография, театр, кино, телевидение, эстрада, цирк. Каждый из этих видов обладает своими особенностями, хотя границы между отдельными видами искусства не абсолютны, чаще всего они переплетены между собой или сочетаются различным образом, поскольку воплощают общие законы художественной деятельности» [1, с. 152].

Анализ философской, биографической, психолого-педагогической, методической литературы (М. С. Каган, Е. Л. Фейнберг, К. С. Станиславский, А. А. Шнитке, Л. С. Выготский, Р. Арнхейм, Э. де Бонно, Б. Асафьев, Д. Н. Боговяленская и др.) позволил выявить основные возможности искусства, способствующие развитию личности, её творческого потенциала, творческих способностей. Впервые, искусство влияет на физиологию человека. Оно, оперируя образами, стимулирует работу правого полушария мозга, необходимого, как и левое, для возникновения инсайта. Н. В. Курышева указывает, что «психологические исследования выявили достоверные различия в фоновых энцефалограммах музыкантов и представителей других профессий. Установлено, что «музыкальный мозг» отличается более высокой пластичностью» [2, с. 1]. Согласно Л. С. Выготскому, «искусство представляет собой с психологической точки зрения постоянный биологически необходимый механизм